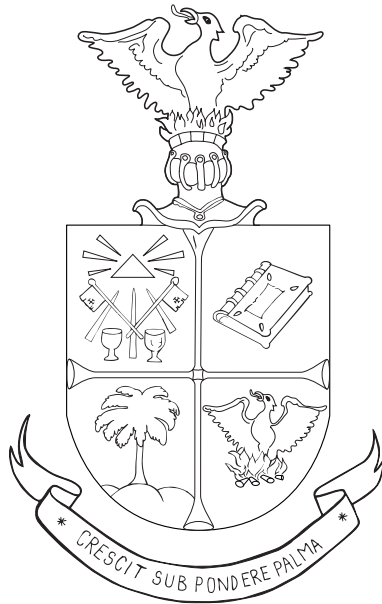

Glossa Iuridica

VI. évfolyam, 1-2. szám

Glossa Iuridica

VI. évfolyam, 1-2. szám

Budapest, 2019

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

A SZERZŐDÉSEK TISZTESSÉGTELEN KIKÖTÉSEINEK SZABÁLYOZÁSA A FRANCIA JOGBAN¹

GYURIS ÁRPÁD

Írásomban be szeretném mutatni, hogy miképpen jelent meg a tisztességtelenség (európai unió) jogintézménye a francia szerződési jogi szabályozásban, és ez miképpen változott a 93/13-as irányelv hatására. A cikkben taglalom a fogyasztóvédelmi kódex változásait, valamint a kereskedelmi kódexben és a 2016-os módosítást követően a Code civilben kodifikált szabályokat, amelyek azt eredményezték, hogy a francia magánjog valamennyi területén szerepet kap a tisztességtelenségnek és lehetséges következményeinek vizsgálata.

1. A francia szerződési jog

A francia szerződési jogban a Code civil (1804) elfogadása óta a szerződés szabadsága és a magánautonómia a meghatározó gondolat a szerződési jogviszonyokat tekintve. A felek szabadon köthetnek szerződést az általuk kialakított tartalommal. A felek egyenlők, ezért feltételezhető, a szerződésük kiegyenlített lesz, nem szükséges azt vizsgálni külön, hogy a szerződés esetlegesen az egyik fél javát szolgálta-e vagy sem. Az 1804-es Code civil (a továbbiakban: CC) felfogása még nem tette lehetővé, hogy a szerződés tartalma bármilyen olyan ellenőrzésen keresztülmenjen, amely az egyik vagy a másik fél érdekével való megfelelést vizsgálta volna. Klasszikus értelemben a szerződés tárgyalás eredménye volt két feltételezhetően szabad és egyenlő jogokkal bíró egyén között, akik felelősek a saját kötelezettségvállalásukért, és az érdekeik védelméért, a köztük lévő egyenlőtlenség figyelembe vétele nélkül.² A gyakorlatban viszont általánosan jelenik meg, hogy az erősebb fél a szerződésben saját akaratát rákényszeríti a másik félre. A francia igazságszolgáltatás kompenzálni igyekszik ezt a helyzetet, ezért néha visszatér a szerződés gazdaságának koncepciójához, illetve a szolgáltatások arányosságához.³

1 Ez a tanulmány a 2018 májusában a PPKE Doktori Iskolájában megvédett értekezéshez kapcsolódó kutatások eredményeképpen jött létre.

2 AUBERT, Jean-Luc – COLLART DUTILLEUL, François: *Le contrat – Droit des obligations*. Párizs, Dalloz, 2017, 16.

3 ASFAR-CAZENAIVE, Caroline: Le nouveau droit français des contrats. *Revue Thémis*. 2015/3, 737.

A 20. századra jellemző fejlődés Franciaországban is kialakult gyakorlat lett, hogy a gyárok, kereskedők, üzletek és nagyobb szolgáltató vállalatok előre kialakították a saját maguk szerződéseit, amelyeket aztán a velük szerződő felekre „kényszerítettek”. A 20. század elején a francia szakértők felismerték ezt a gyakorlatot, amely szerint vannak olyan szerződések, amelyekben a két fél helyzete nem teljesen egyenlő és nem is tudja a szerződést egyenlő mértékben alakítani. Ebben a helyzetben a legkarakterisztikusabb jellemző, hogy hiányzik az igazi szerződéses tárgyalás, az eredmény pedig, hogy a gazdaságilag erősebb fél a vele szerződőt (akinek szüksége lenne a szerződésre) próbatétel elé állítja. Egyik kézenfekvő megoldás, hogy a bírák számára biztosítsanak lehetőséget, hogy a szerződéses kiegyensúlyozottság minimumát igyekezzenek garantálni.

A francia jogban viszont a bírák beavatkozását a szerződés módosítására igyekeztek a törvényalkotás részéről kizárni. A bírói beavatkozás lehetősége csak később és bizonyos szerződésekre korlátozva jelent meg a francia jogban. Tallon elmondja, hogy a CC elfogadása után a törvényalkotó attól tartott, hogy a bírók önkényesen be fognak avatkozni a szerződésekbe (még ha azt a jóhiszeműségre hivatkozva teszik is), és így az Ancien Régime továbbra is fennmarad.⁴ A bírósági gyakorlat sem kívánt beavatkozni a szerződésekbe: kitartóan erősítették meg a szerződéses kötelezettség kötelező erejét, illetve a jóhiszeműség követelésének kizárását, egészen 1975. július 9-ig, amikor a törvényalkotó megváltoztatta a régi CC 1152. cikkelyét, hogy lehetőséget adjon a bírónak a szerződésekbe való beavatkozásra.⁵ A módosítás segítséget nyújtott a szerződésekben lévő büntető feltételek mérsékléséhez, amelyeket bírói közreműködéssel tudtak megoldani (leginkább adásvételi vagy hitelekkel kapcsolatos esetekben volt ennek jelentősége).⁶ A gyakorlatban a hatvanas évektől kezdve a francia jogászok a jóhiszeműséget hivatkozási alappá teszik, elsősorban a sokkal gyengébb fél védelmezésének gondolatával.⁷

A jogalkotó felismerte a szerződések visszaélészerű tartalmának problémáját, ezért a 20. század közepétől egyre több szerződésben jelentek meg a

4 TALLON, Dennis: Le concept de bonne foi en droit français du contrat. Előadás, Centro di studi e ricerche di diritto comparato e straniero, Róma 1994. <https://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/tallon1.html> (2019.01.25.)

5 TALLON uo.

6 CICONNE, Dominique: L'article 1152 alinéa 2 nouveau du Code Civil et la révision judiciaire des clauses pénales (Analyse de la Jurisprudence de la Cour de Rennes). *Revue Juridique de l'Ouest* 1979/2, 1-14.

7 TALLON i.m.

törvény által kötelezően előírt elemek.⁸ A szabályokat a közrendre hivatkozva írták elő a jogszabályokban. Ezek a feltételek a szerződések részeivé váltak, az egyenlőtlen szerződési helyzetet ily módon igyekezve korrigálni⁹. A francia jog a szerződések egy meghatározott körében (franchise, biztosítás) kötelező tartalmat ír elő jelenleg is.¹⁰ Ripert úgy gondolta, hogy amikor a jogalkotó szabályozza a joggal való visszaélést, akkor a szerződés hatalmának eszméjét védi, amely a CC-vel is összhangban áll.¹¹

A szerződéses egyenlőség elvével ellentétes megállapodások körében a szabványszerződések nagy számban vannak képviseltetve. A francia jogalkotó már a 30-as években beavatkozott, és törvényt bocsátott ki a biztosítási szerződések tartalmára vonatkozóan (Loi du 13 juillet 1930 relative au contrat d'assurance. - 1930. július 13. törvény a biztosítási szerződéshez kapcsolódóan). A 20. század második felében, különösen az ingatlanok vonatkozásában adtak a törvények védelmi státuszt a szerződést kötőknek (gyengébb felek részére: pl. bérlők, vagy vevők). Ezzel a megoldással a szerződő felek közötti meglévő egyenlőtleniséget akarták csökkenteni. A törvényileg meghatározott feltételek - *clauses réputées écrites* - a reciprocitás szellemében jelentek meg, párhuzamosan más kötelező szabályokkal együtt.¹² A szabványszerződések (adhéziós szerződések) elméletében élénkülés következett be a 20. század utolsó negyedében a fogyasztóvédelmi szabályozás (fogyasztói szerződések) térnyerése kapcsán. Bár meg kell jegyezni, hogy az adhéziós szerződés, illetve a fogyasztói szerződés fogalma nem teljesen esik egybe.¹³

A francia jogban a 2016-ban történt CC módosítását megelőzően több megoldás is megjelent azzal a céllal, hogy a szerződés tisztességtelenségét kiküszöböljék. Az egyik eszköz a bíróságok beavatkozása a szerződésekbe, a két fél szolgáltatásai között meglévő nagymértékű különbségre (*lésion*) való hivatkozással. A jogintézmény alkalmazhatósága csak egyes szerződések esetében, és szigorú feltételek szerint lehetséges. [A (régí és új) CC 1674. cikkelye

8 COHET, Frédérique: *Le contrat*. Grenoble, PUG, 2016, 92.

9 ASFAR-CAZENAVE i.m. 734.

10 LAGARDE, Xavier – MÉHEUT, David – REVERSAC, Jean-Michel: *The Romanistic tradition: application of boilerplate clauses under French law* In: Giudetta CORDERO-MOSS (ed.): *Boilerplate Clauses, International Commercial Contracts and the Applicable Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011, 213.

11 RIPERT, Georges : *Le régime démocratique et le droit civil moderne*, Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1936, 81.

12 COHET i.m. 92-94

13 AUBERT-DUTILLEUL i.m. 100.

szerint, ha a vételár a tulajdon tényleges értékének a 7/12-ed részénél kevesebb, akkor lehet erre hivatkozni.] A második eszköz a Fogyasztói Kódexben szereplő tisztességtelen feltételek szabályai (L-132-1 cikkely), ebben az esetben a fogyasztói szerződések feltételei felett bírói kontroll van. A harmadik eset arra, hogy harcoljanak a szerződési tisztességtelenség ellen, a francia jogban már eltűnt „cause” intézménye volt. A régi CC 1131. cikkelye azt határozta meg, hogy egy szerződési kötelezettségnek „cause” nélkül, hamis „cause”-zal vagy éppen jogtalan „cause”-zal nincsen semmilyen joghatása. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a bíróságok nem használták a tisztességtelenség ellen a cause-t.¹⁴

2. A Loi Scrivener

A francia jogban a tisztességtelen kikötések elleni küzdelem a *Loi n° 78-23 du 10 janvier 1978 sur la protection et l'information des consommateurs de produits et de services* (amelyre „Loi Scrivener”-ként szoktak hivatkozni) és a *Décret n° 78-464 du 24 mars 1978* jogszabályokkal folytatódott. A törvény eredetileg négy esetét különböztette meg a tisztességtelen kikötéseknek (1-4. cikkely). A tisztességtelen feltételek ellenőrzésére közigazgatási rendszert akartak kialakítani, illetve bizottságot létrehozni. Az egyénileg tárgyalt kikötések is célpontjai lettek a tisztességtelenség ellenőrzésének.¹⁵ A törvény megjelenésével, amely először alkalmazta Franciaországban a tisztességtelen kikötések vizsgálatát, felmerült az a kérdés, hogy miképpen kell értelmezni az „*adhesion contrat*”-ot (adhéziós szerződés). Jellemzője-e ennek a szerződésfajtának, hogy a felek egymás között nem tárgyalják meg a feltételeket, vagy a felek egyenlőtlensége szerepet játszik-e bennük? Kérdés volt továbbá az is, hogy a jogalkotó különbséget tett-e aközött, hogy egy szerződést hány alkalommal használnak fel (egyszeri vagy többszöri alkalommal) vagy sem.¹⁶ Meg kell jegyeznünk, hogy a Loi Scrivener I. alkalmazása csak egyes szerződések bizonyos tulajdonságaira terjedt ki, tehát ez még nem széles körű jogintéz-

14 SAINTIER, Séverine: *Loyalty as a tool to combat contractual unfairness: a French perspective*. In: KENNY, Mel – DEVENNEY, James – O'MAHONY, Lorna Fox (eds.): *Unconscionability in European private financial transactions*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 66.

15 SCHULTE-NÖLKE, Hans - TWIGG-FLESNER, Christian – EBERS, Martin: *EC Consumer Law Compendium*. München, Sellier, 2008, 209.

16 LEONE, Candida: *Great disorder under the heavens: Is the situation excellent? The proposed reform of the Code civil and the control of unfair terms in employment contracts*. 5. <https://ssrn.com/abstract=2694469> (2015. 11. 23.)

ményként működött. 1979-ben jelent meg a Loi Scrivener II. (La loi n°79-596 du 13 juillet 1979 relative à l'information et à la protection des emprunteurs dans le domaine immobilier) törvény. A Scrivener I. a hitelnyújtás folyamán felmerülő tájékoztatási problémákat kívánta megoldani, a Scrivener II. pedig az ingatlan adásvétel és az ehhez kapcsolódó hitelek tárgykörével foglalkozott.

A Scrivener I. törvényhez kapcsolódó *décret*-ben (1978. március 24-én) a szabályozói hatóság elsősorban két feltételt szankcionált. Az első feltétel eltörölte vagy lecsökkentette a fogyasztó szavatossági jogát, vagyis azt a jogot, hogy az áru bármely hibája esetén az eladó szavatossággal tartozzon (R. 132-1), a második fenntartotta a szakembernek az egyoldalú módosítás jogát az áru jellemzőire, szállítására vagy a szolgáltatás nyújtására (R. 132-3). A törvény, még ha pontosan meg is határozta a tisztességtelenség kritériumait, az alkalmazási területet nem korlátozta egy bizonyos szerződési alanyra. (Guillemard -- Onana 2007 szerint a francia jog érzékenyebb a különböző alanyok közötti szerződéses kapcsolatokra, míg az angolt elsősorban a kikötések vizsgálata érdekli.) A fenti *décret* 22 tisztességtelen feltételből álló első listát is tartalmazott, de a Conseil d'État 1980. december 3-i döntésével megsemmisítette a törvény első cikkelyét, mert úgy találta, hogy túlságosan általános. Ebből azt a következtetést is le lehet vonni, hogy egy *décret* nem elegendő ahhoz, hogy megfelelő eszköz legyen a tisztességtelen feltételek elleni harcban, és valószínű, hogy inkább a bírók részére kell biztosítani azt a jogot és lehetőséget, hogy dönthessenek egy feltétel tisztességtelenségéről. A felek közötti egyenlőtlenség nem automatikusan jelenti azt, hogy okvetlenül szükséges beavatkozni, mivel az 1978-as törvény megszabta, hogy akkor kerüljön sor a beavatkozásra, ha a feltétel tiltott, korlátozott vagy szabályozott (interdites, limitées ou réglementées).¹⁷

A bíróknak kezdetben nem volt felhatalmazásuk arra, hogy megsemmisítsék a szerződésbe került visszaélészerű kikötéseket, csak meghatározhatták a visszaélészerűség tényét, a törvény adta lehetőségek között mérlegelve a megadott feltételek szerint. A törvény az Államtanács (*Conseil d'État*) keretében működő Visszaélészerű Kikötések Bizottsága (*Commission des clauses abusives*) kezébe adta azt a jogot, hogy „*décret*”-ket bocsásson ki a tisztességtelen feltételek tiltásáról, korlátozásáról vagy egyéb szabályozásáról. A törvény a bíróknak csak azt a lehetőséget adta, hogy a fenti kritériumokat alkalmazzák, de maguk nem alkalmazhattak teszteket a tisztességesség megállapítása érdekében, és nem is semmisíthették meg a szerződésbe került

17 AUBERT – COLLART DUTILLEUL i.m. 104.

visszaélésszerű kikötéseket.¹⁸ 1991-ben a Semmítőszék (*Cour de cassation*) a törvény 35. cikkelyére hivatkozva maga állapította meg néhány feltételt (l. Minit Foto-ügy).¹⁹

1989. július 6-án megjelent a bérletről szóló törvény (Loi no 89-462 du 6 juillet 1989), amelynek 4. cikkelye több olyan feltételt felsorolt, amelyek tiltottak voltak, mint például a bérleti díj automatikus levonásának követelése (*l'exigence du prélèvement automatique du loyer*), és olyanokat, amelyek használata csak korlátozva volt, pl. a szerződés felmondásának olyan feltétele, amely csak a szerződés be nem tartásának meghatározott eseteiben alkalmazható (pl. a bérleti díj nem fizetése esetén). A tisztességtelen feltételek egy része ilyen módon a törvény szerint már nemcsak tisztességtelen, hanem tiltott is volt egészen vagy részben, mivel olyan nyomást helyeznek a gyengébb félre, amelyet szankcionálni kell.²⁰ Aubert-Dutilleul szerint a törvényekben meghatározott általános szabályok a valóságban a speciális szabályok virágzása, amelyek a tisztességtelen feltételeket megjelölik (stigmatizálják).²¹

Ha egy feltétel vitatható is, nem biztos, hogy a fogyasztónak optimális helyzet, hogy egyedül száll vele szembe. Smits szerint ez lehet az oka annak, hogy a bíróságnak az 1978-as törvény nem adott általános lehetőséget, hogy megsemmisítse a szerződésben tisztességtelen feltételt, hanem inkább közigazgatási kontrollt vezetett be. Mivel ez a kontroll eredménytelen volt, a francia Cour de Cassation a Minit Foto (1991) ügyben úgy döntött, hogy lehetőséget ad az alsóbb bíróságoknak, hogy a tisztességtelen feltételeket alkalmazhatatlanná nyilváníthassák saját hatáskörben.²² Az esetben szereplő fotóstúdió szerződésének egy feltételében megpróbálta kizárni a felelősségét az elveszett filmek miatt. A *Cour de Cassation* (Semmítőszék) úgy határozott 1991. május 14-i döntésében, hogy a bíróságokat megilleti az a hatalom, hogy közvetlenül is ellenőrizhessék a szerződéses feltételek tisztességtelenségét, olyan esetekben, ami az 1978. január 10-i törvény 35. cikkelye kritériumainak megfelel. Sőt a bírónak arra is van lehetősége, hogy szakvéleményt kérhet a *Commission des clauses abusives-től* (Tisztességtelen Kikötések Bizottsága). Marchessaux szerint viszont a döntés ellentétes az 1978-as törvénnyel, mert

18 NEBBIA, Paolisa: *Unfair Contract Terms in European Law. A Study in Comparative and EC Law*. Oregon, Hart Publishing, 2007, 27-28.

19 KÖTZ, Hein - FLESSNER, Axel: *European Contract Law*. Oxford, Clarendon Press, 2002, 520.

20 AUBERT – COLLART DUTILLEUL i.m. 103.

21 AUBERT- COLLART DUTILLEUL i.m. 104-105.

22 SMITS, JAN M.: *Contract Law*. Cheltenham, Edward Elgar, 2014, 151.

a hivatkozott feltétel nem tartozik a jogszabály által nevesített tisztességtelen kikötések közé.²³

A tisztességtelen kikötések elleni harcban megjelenik a fogyasztó fogalma (mivel elsősorban a fogyasztók kapcsán merülnek fel ilyen kérdések – noha a fogyasztó fogalma ekkor a francia jogban még nem volt teljesen kidolgozott a mostani állapotához képest, amely kialakulásában az EU-nak döntő szerepe volt). A joggyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy egy szakembert lehet-e fogyasztónak tekinteni, ha nem a saját területén és tevékenysége körében jár el, és így a szükséges védelmet megkaphatja-e. A tisztességtelen feltételek esetében a Cour de Cassation a fenti vélekedést az S.A. Abonnement téléphonique contre Société Pigranel (1987) ügyben megerősítette. Ehhez kapcsolható a későbbi Chronopost arrêt (határozat) is: ebben az ügyben egy olyan feltétel alkalmazásáról volt szó, amely a felelősséget kizárta volna a szerződést kötő szakemberek között, akiknek a tevékenysége egymástól eltérő volt, és ezért a bíróság úgy találta, hogy ez a kikötés így tisztességtelen.

A francia jogban a tisztességtelen szerződési felételekre vonatkozó szabályok az esetjog alapján alakultak ki, amelyeket az európai irányelv miatt módosítottak. A Code de la consommation mellett a CC töredékes normákat tartalmazott a tisztességtelen feltételek kezelésére.²⁴

3. A 93/13 irányelv átvétele a francia jogban

Az 1978-as Loi Scrivener I. törvényben a negyedik fejezet tartalmazta a tisztességtelen kikötésekre vonatkozó rendelkezéseket, ezeket más normákkal együtt a fogyasztói törvény vette át (132-135. szakaszok). 1992-ben jelent meg a Code de la consommation (Loi n° 92-60). A törvény öt könyvből állt, és céljai közé tartozott a fogyasztók védelme és a fogyasztás dinamikus és kiegyensúlyozott növekedésének elősegítése.

A jogszabályt az 1995-ben kibocsátott törvény (1995. február 1., 95-96. törvény) alakította át, és ebben a jogszabályban implementálták az Európai Unió tisztességtelen feltételek elleni szabályozását. A Fogyasztói Kódexet (Code de la consommation) ennek következtében több helyen is módosították (L 132-1 ff, R132-2 és R132-2-1). A jogszabály kinyilvánította, hogy ha

23 GHESTIN, Jacques -- MARCHESSAUX-VAN Melle, Isabelle: L'Application en France de la directive visant à éliminer les clauses abusives après l'adoption de la loi no 95-96 du 1 février *La Semaine juridique* 1995, 69, 319-325.

24 SCHULTE-NÖLKE, TWIGG-FLESNER, CHRISTIAN – EBERS, i.m. 209.

valamely feltétel tisztességtelen, akkor nem kötelező a fogyasztó részére. Fontos rendelkezése volt a jogszabálynak, hogy a feltételeket egyszerűen és érthető módon kell meghatározni, ha kétértelmű a kikötés, akkor a fogyasztó érdekében kell értelmezni azokat. A törvényben megtalálható volt az a szabály, hogy amennyiben a feltétel tisztességtelen, a szerződés továbbra is hatályban marad, ha anélkül is képes funkcionálni. A törvény követte az európai irányelvben meghatározott szabályokat, és a védelmet a tisztességtelen kikötések kapcsán csak a fogyasztók részére korlátozta.²⁵ Az irányelv hatására a korábbi törvényszöveget is megváltoztatták, az eredeti francia szöveg szerinti *un abus de puissance économique de l'autre partie* 'gazdasági erejével történő visszaélés' kifejezést a következőre cserélték: *déséquilibre significatif entre les droits et obligations des parties au contrat* 'szignifikáns eltérés a szerződő felek egymás közötti jogaiban és kötelezettségeiben'.²⁶

A Code de la consommation L. 132-1 (1) azt mondta ki: „[a] szakemberek és nem-szakemberek vagy fogyasztók között kötött szerződésekben azok a feltételek tisztességtelenek, amelyek tárgyát vagy a kiváltott hatását tekintve a nem szakember vagy fogyasztó hátrányára szolgálnak, és a szerződésben szereplő felek között egy lényeges különbséget hoznak létre”.²⁷ Ez a törvény azonban két jelentős hiányossággal rendelkezett. Az egyik az, hogy a bizonyítás terhét a feltétel tisztességtelenségére nézve a fogyasztónak kellett viselnie. A második probléma az volt, hogy bizonyos tisztességtelen feltételek ugyan nagyon gyakran jelentek meg, de ezeket a bíróság mindig csak részletekben és egyedileg tudta megítélni, minden egyes alkalommal az adott feltételre nézve. Cohet szerint a *jelentős „significatif”* kitétel az egyenlőtlenség olyan fokára utal, amely ugyanakkor szubjektív és a szerződések jogában nincs olyan egyértelmű lista, amely segítene meghatározni, hogy mikor beszélhetünk róla. Megemlíti, hogy ilyen esetről van szó például, ha valamilyen előny kifejezetten az egyik fél részére jár, ill. ha a diszpozitív törvényi szabályokat

25 GUILLEMARD, Sylbette -- ONANA Dieudonné Édouard Onguene: Le contrat d'adhésion: actualités et droit international privé *Les Cahiers de droit*, 2007, 48, (4), 650. (<http://id.erudit.org/iderudit/043948ar>) (2018.12.20.)

26 Mettre un frein aux clauses abusives dans les contrats de consommation *Rapport final du projet présenté au Bureau de la consommation d'Industrie Canada Union des Consommateurs*. 2011 szeptember. (http://uniondesconsommateurs.ca/docu/protec_conso/FreinClausesAbusives.pdf) 69. (2018.12.20.)

27 „Dans les contrats conclus entre professionnels et non-professionnels ou consommateurs, sont abusives les clauses qui ont pour objet ou pour effet de créer, au détriment du non-professionnel ou du consommateur, un déséquilibre significatif entre les droits et obligations des parties au contrat”.

igyekeznek kikapcsolni. Minden egyes kötelezettséghez szükséges, hogy a másik félnek legyen vele szemben egy kötelezése (ha nem, akkor a szerződés érvénytelen).²⁸

Ghestin²⁹ szerint az irányelv hatása erősen korlátozott. Vranken szerint a törvény nem szándékozik eltávolítani semmilyen fogyasztóvédelmi eszközt, ami korábban létezett, például a kétértelmű szerződési kikötést a fogyasztó előnyére kell értelmezni.³⁰ Az 1995-ös jogszabály azt is előírja, hogy az irányelv megfelelő átültetéséhez a kikötés tisztességtelen természetét úgy kell megítélni, hogy a szerződés megkötésének összes körülményét figyelembe kell venni, mint ahogyan a szerződés többi kikötését is. A törvény beépítette a tisztességtelen kikötéseknek az irányelv által használt, nem-kizárólagos listáját is.

A francia Code de la consommation már tartalmazott egy nyitott normát, amely megtiltotta a tisztességtelen szerződési feltétel használatát. Amikor a francia jogalkotó az európai normát a nemzeti jogban átvette, megszabadult a jóhiszeműség kritériumától. Utóbbit a tisztességtelen szerződési feltételre szűkítette, amely szignifikáns egyenlőtlenséget okoz a szerződő felek jogaiban és kötelezettségeiben.³¹

Az átvételről Franciaországban is kialakult egy vita. Egyesek szerint az átültetés szükséges volt,³² mások úgy érveltek, hogy a francia jog már tartalmazott egy rendszert, amely megfelelt volna az uniós előírásoknak is.³³ A törvény megőrizte a hatóságok felhatalmazását a tisztességtelen feltételek dekrétumok útján való meghatározására, és a bírónak nagy szabadságot adott arra, hogy eldönthessék, mikor van szó tisztességtelen feltételről. A reform lényeges változtatásai közé tartozott, hogy a tisztességtelen kikötések minősítési rendszerét megváltoztatta: a korábbi gazdasági hatalommal való visszaélés feltétele eltűnt, és azt a „lényeges különbségre” való hivatkozás váltotta fel.

Az 1995. február 1-jén bevezetett rendszert többször is változtatták. Az első változtatás a n° 2001-741. 2001. augusztus 23-i ordonnance volt, amely további közösségi jogot implementált. A jogszabály lehetőséget adott arra,

28 COHET i.m. 90-91.

29 GHESTIN, MARCHESSAUX-VAN MELLE i.m. 319-325.

30 VRANKEN i.m. 142.

31 PAVILLON, Charlotte: Private Standards of Fairness in European Contract Law *European Review of Contract Law*. 2014/10, 98.

32 PAISANT, Gilles: Propositions pour une réforme du droit des clauses abusives (après la directive du 5 avril 1993). *La Semaine Juridique Edition Générale*, 1994, 68 (1), 25.

33 HUET, Jérôme: Propos amers sur la directive du 5 avril 1993 relative aux clauses abusives. *La Semaine Juridique*. 1994, 68 (1), 1,

hogy a szerződés elsődleges tárgyának (minőség – ár) tisztességtelen voltát értékelni lehessen, ha nem volt világos és érthető a feltétel. A következő a n° 2005-67 2005. január 28-i törvény volt, amelynek célja, hogy erősítse a fogyasztó bizalmát és védelmét. A törvény a *liste blanche*-t az L. 132-1 cikkelyhez kapcsolódva, és a tisztességtelen feltételeket újabb esetekkel egészítette ki.³⁴ Egy 2005. november 25-iki décrent a tisztességtelen feltételekre vonatkozó listát tartalmazott.

A következő releváns törvény, amely a fenti problémákat kezelni akarta, a 2008-776. számú, 2008. augusztus 4-i törvény volt a gazdaság modernizálásáról (*Loi n° 2008-776 du 4 août 2008 de modernisation de l'économie*.) A törvény megváltoztatta a *Code de la consommation* L. 132-1 cikkelyét: a feltételeknek egy olyan listáját állították össze, amelyekről feltehető, hogy tisztességtelennek számítanak (szürke lista, *liste grise*), és szabályként jelent meg például, hogy az igazságszolgáltatási eljárás esetén *szakembernek* kell azt bizonyítania, hogy a per tárgyát képező feltételnek nincsen tisztességtelen karaktere (ez azt jelentette, hogy a bizonyítás terhét megváltoztatták a fogyasztó javára). A második változtatás az volt, hogy egy olyan listát is felállítottak, amelyben szereplő feltételek esetén a két fél közötti egyenlőtlenség elsőre is könnyedén megállapítható. A törvény továbbá eltávolította a jogi mellékletet és arra hívta fel a szabályozó hatóságot, hogy szerkesszen egy listát azokról a feltételekről, amelyek cáfolhatatlanul visszaélészerűek (fekete lista, *clauses „noires”*), és olyan feltételekről is, amelyekről feltehető, hogy visszaélészerűek (szürke lista, *clauses „grises”*), a szabályoknak figyelembe kell venniük az L. 132-1. cikkely 2. és 3. szakaszát.

Meg kell említeni, hogy számos változtatási terv vagy sikertelennek bizonyult, vagy meg sem valósult. Például a 2006. november 8-ai törvényterv a fogyasztók javára (Projet de loi n° 3430), illetve a 2011. június 1-i törvénytervezet (Projet de loi n° 3508), amely a fogyasztók jogait, védelmét és tájékoztatását erősítette volna meg, és számos módosítást képzelt el, sosem valósultak meg. Ezt követően a francia jogban egy törvényt akartak elfogadni (2013 május 2, N° 1015.), amely a tisztességtelen kikötésekről szóló irányelv átvételének szabályozásáról szólt és a *Code de la consommation*-ba bevezeti a fogyasztó (*consommateur*) fogalmát.³⁵

34 PÉGLION-ZIKA, Claire-Marie: *La notion de clause abusive au sens de l'article L. 132-1 du Code de la consommation* (Thèse de doctorat en droit privé) Paris, Université Pantheon-Assas, 2013, 10.

35 PÉGLION-ZIKA i.m. 12.

A n°2009-302 (2009 március 18.) décret az L. 132-1 cikkely alapján a fogyasztóvédelmi törvényben kijelöli azokat az eseteket, amelyek a fogyasztók és a szakemberek között tisztességtelen feltételeknek számítanak, és meghatározza azokat a kikötéseket³⁶, amelyek - kivéve, ha a szakember bizonyítékot ad az ellenkezőjére - visszaélészerűnek tekinthetőek. Meghatározza a tevékenységeket, amelyek kapcsán ezek a rendelkezések nem alkalmazhatóak, például értékpapírok adásvételénél, pénzügyi eszközök és termékek vagy szolgáltatások esetén, ahol az érték ingadozhat és a szakember nem tudja befolyásolni azokat, a devizák vétele vagy eladása során, vagy pedig az utazási csekkek eseteiben. Az előírások alkalmazása során a szerződés formája és megnyilvánulása indifferens. A tisztességtelenség az egyes kikötések esetén akkor is felmerül, ha az adott dokumentumot megrendelő formulának, értesítésnek, garanciának, szállítási jegyzéknek, megjegyzésnek vagy jegynek hívják. A benne szereplő rendelkezések tárgyai a tisztességtelenség vizsgálatának, függetlenül attól, hogy szabadon megtárgyalták-e őket vagy nem. A kikötés természetét úgy kell megítélni, hogy figyelembe vesszük a szerződéskötést és a kísérő körülményeket, mint ahogyan a szerződés más kikötéseit is (irányelvi szabályok). Ha két szerződés jogilag függ egymástól, akkor mindkettő feltételeinek tisztességét szükséges vizsgálni. Ahhoz, hogy egy kikötés tisztességtelenségét meghatározzuk, az első paragrafusban rögzítettek szerint nem számít a szerződés céljának a meghatározása, nem számít az sem, hogy mennyire feleltethető meg egymással az áruk, szolgáltatások értéke, viszont szerepet játszanak a pontos meghatározások a szerződésben. Az, hogy a kikötéseket egyszerű érthető nyelven szövegezzék meg, szintén lényeges követelmény.³⁷

A Fogyasztóvédelmi Kódexet a 2016-ban megjelent Ordonnance a fogyasztóvédelemről (Ordonnance n° 2016-301 du 14 mars 2016 relative à la partie législative du code de la consommation) módosította, amely szabályozta a tisztességtelen kikötéseket, és új cikkelyben, az L. 212-1.-ben, helyezte el a normát, a tisztességtelen feltételek meghatározása viszont nem változott:

„A szakemberek és fogyasztók közötti szerződésekben, a feltételek tisztességtelenek, ha a tárgyát vagy hatását tekintve, a fogyasztó hátrányára egy jelentős egyensúlytalanságot hoznak létre a szerződési felek jogai és kötelezettségei között.”³⁸

36 PEGLION-ZIKA i.m. 11.

37 NEBBIA i.m. 207.

38 „Dans les contrats conclus entre professionnels et consommateurs, sont abusives les

Behar-Touchais kifejti, hogy az L. 212-1 cikkelyben a francia jogalkotó nem korlátozta a tisztességtelenség vizsgálatát a nem tárgyalt szerződésekre, mert figyelembe vette, hogy a fogyasztónak hiányzik a szükséges ereje, amivel az érdekeit érvényesíteni tudná.³⁹

Érdemes megemlíteni pár ítéletet a korábbi bírósági gyakorlatból a tisztességtelen feltételek minősítésére. A Semmítőszék egyik arrêt-jában a *Bomar Oil* / ügyben a bírók azt találták, hogy a választottbírósági kikötés a szerződésben nem érvényes, hacsak nem fejezték ki azt egyértelműen, vagy pedig a felek között a gazdasági életben szokásos feltételként jól ismert az alkalmazása [Société Bomar Oil NV c. E.T.A.P., (1990)]. Az ítélet azt a fő mozzanatot kívánta megragadni, hogy a szerződés megkötésének pillanatában a feleknek szükséges minden, a szerződéssel összefüggő lényeges kérdést ismerniük. Az ügy második határozatában (arrêt) a Semmítőszék kifejezte, hogy a feleknek tudatosan kell elfogadniuk a szerződéses feltételeket, amelyeknek a szerződéskötéskor rendelkezésre kell állniuk. A francia jogban a választottbírósági kikötést a szerződésnek tartalmaznia kell. A *Prodexport I. (1995)* ítéletben a Semmítőszék semmisnek találta azt az ítéletet, amely érvénytelenítette a választottbírósági kikötést azon az alapon, hogy nem szerepelt tételesen a felek hitelmegállapodásban.⁴⁰ A *Société des eaux du Nord (2001)* ítéletben arról volt szó, hogy az ügyfeleknek a vízszolgáltatás keretében mindenért felelősséget kellett vállalniuk, monopóliumok esetében kiszolgáltatott helyzetben van az ügyfél, és ezt nem lehet a szolgáltatás különleges voltával magyarázni, ezért tisztességtelenek az ilyen típusú kikötések.⁴¹

A francia jogban egy feltétel szerződésbe való belefoglalására fontos szabályok vonatkoznak. A kivételeket tartalmazó feltételekre fel kell hívni a másik fél figyelmét, és annak szükséges ezeket elfogadnia. Az adott feltétel alkalmazására vonatkozólag kérdés, hogy mennyiben jelenti a feltétel az adott szerződésfajta tipikus részét, ilyen például, ha szállítási szerződésnél arbitrációt kötnek ki (ez tipikus feltételként sokszor megjelenik a szerződésekben), és ezért nem szükséges, hogy a fél e kikötéshez kifejezetten hozzá-

clauses qui ont pour objet ou pour effet de créer, au détriment du consommateur, un déséquilibre significatif entre les droits et obligations des parties au contrat”.

39 BEHAR-TOUCHAIS, Martine: Le déséquilibre significatif dans le Code civil. *La Semaine Juridique – Édition Générale* – 2016. április 4., 14, 664.

40 GUILLEMARD-ONGUENE ONANA i.m. 659.

41 ANTIPPAS, Jérémy: Regards comparatistes internes sur la réforme du droit des contrats. Réflexion sur l’identité contractuelle française. *AJDA* 2016/29, 1624-1625.

járuljon.⁴² Youngs ír arról, hogy a francia jogban a feltételeket (conditions) fel lehet függeszteni, vagy megszüntetni. Az a felfüggesztő feltétel, amely teljesen a kötelezett fél szándékán alapul, semmis, és ha a kötelezett fél megakadályozza, a feltétel jogi sorsa a másik szerződő fél akaratán nyugszik. A *termes*-ek olyan feltételek, amelyeket biztosan teljesíteni kell (azonban az időpont, hogy mikor kell ezeket végrehajtani, nincs meghatározva). A francia bíró *mérlegelési jogkörében* megvizsgálja a szerződésszegés súlyát és ha a szerződés semmisségét állapítja meg, annak hatálya azonnal vagy azonnal, vagy röviddel azután beáll⁴³. A *Lexique des termes juridique*⁴⁴ megkülönböztet különböző eseteket aszerint, hogy az akarat milyen szerepet játszott a feltétel létrejöttében. A *véletlenszerű feltétel* (condition casuelle) a körülményektől, a véletlentől függ. A *másik akaratától függő feltétel* (condition potestative) esetében, mint a neve is mutatja, a feltétel teljes mértékben az egyik fél akaratától függ (ezt vagy szerződés, vagy valamely jogi aktus válthatja ki). Meg lehet különböztetni továbbá *vegyes feltételt* (condition mixte), amely az egyik fél vagy harmadik akaratától függ.

4. A Code civil reformja

Franciaországban a 2000-es évek eleje óta születtek tervek a CC módosítása érdekében. Ki kell emelnünk a Pierre Catala professzor és munkatársai által kidolgozott reformtervet (*Catala-projet*),⁴⁵ amely a CC kötelmi jogi általános részével foglalkozott, illetve a François Terré vezetésével létrejött második munkát (*Projet Terré*), amelyre európai és nemzetközi modellek is hatottak.⁴⁶ E tervek nyomán a francia kormányzat is elkezdett foglalkozni a kötelmi jogi változásokkal és több módosítást is végeztek a CC-n (2006-ban és 2008-ban). A francia kormányzat 2008-ban is kiadott egy tervezetet az új CC-ről (*Chancellerie-projet*).

42 YOUNGS, Raymond: *English, French and German Comparative Law*. London és New York, Routledge, 2014, 647.

43 YOUNGS i.m. 636.

44 GUINCHARD, Serge – DEBARD, Thierry (szerk.): *Lexique des termes juridiques*. Párizs, Dalloz, 2017, 1264.

45 L'avant-projet de réforme du droit des obligations et du droit de la prescription (A kötelmi és az elbirtoklás joga reformjának tervezetéről) vagy *avant-projet Catala* (Catala-tervezet), amely a bizottság elnökéről kapta a nevét.

46 FAUVARQUE-COSSON, Bénédicte: Towards an important reform of the French Civil Code. *Montesquieu Law Review*, 2015/3, 3.

A készülő kódexről szóló vázlatot (tervezetet) 2015. február 25-én egy ordonnance avant-projet-ban⁴⁷ (reformtervezet) jelentették meg, amelyet széleskörű konzultáció is kísért. A francia kötelmi joggal foglalkozó jogszabály (ordonnance) végül 2016 februárjában jelent meg.⁴⁸ 2016. október 1-jén lépett hatályba, viszont azt a korlátozást alkalmazták, hogy a Parlamentnek legkésőbb a publikálást követő hat hónappal kellett a jogszabályt ratifikálnia.

A kötelmi jogi reform igyekezett a szerződési egyensúlyt megerősíteni, ennek céljából a bíróknak lehetőséget biztosítottak, hogy szankcionálhassák, ha az egyik fél kiszolgáltatott helyzetével visszaélnék, például az adhéziós szerződésekben (szabványszerződések) a tisztességtelenség okán a szerződést semmissé nyilváníthatják. A bírókat felhatalmazták arra is, hogy a szerződések felülvizsgálata során, a tisztességtelen feltételeket felülvizsgálhassák.⁴⁹

Témánk szempontjából a legfontosabb változás a CC reformja kapcsán, hogy a tisztességtelenség (amelyet eddig a jogszabály nem tartalmazott) kodifikálva lett a magánjogi törvényben. A reformok intézményesítették az adhéziós szerződéseket a CC-ben. Meg kell említeni, hogy az adhéziós szerződések nemcsak a fogyasztóvédelmet, hanem a szerződés megkötését, vagy a teljesítését is érintik.⁵⁰ Rowan hivatkozik arra, hogy ez bizonyos szempontból a múlttal való szakítást jelenti, mivel a CC reformjáig a fogyasztói szerződéseken kívüli tisztességtelen kérdések esetén a francia igazságszolgáltatás töredékes volt. Nem volt semmilyen olyan általános szabály, hatalom vagy erő, amely a tisztességtelen kikötéseket sújtani tudta volna, ha nem fogyasztói szerződésekről volt szó. Általában tisztességtelenségnek lehetett találni a szabványszerződésekben a büntető feltételeket, a kizáró feltételeket, vagy a versenyt kizáró feltételeket, amelyek elleni küzdelem érdekében a normák különböző módokon léptek fel. A védelem hatálya és kiterjedése attól függően változott, hogy milyen típusú feltételről volt szó.⁵¹

A szerződések tisztességtelensége (jogellenesége, vagy a szerződő partner kiszolgáltatott helyzete) kapcsán a jelenlegi CC-ben három segítő szabályról

47 Ministère de la Justice de la France, *Projet d'ordonnance portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations*, 2015. február 25., interneten elérhető:

http://www.justice.gouv.fr/publication/j21_projet_ord_reforme_contrats_2015.pdf (Projet Chancellerie 2015).

48 Ordonnance no. 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations.

49 ASFAR-CAZENAVE i.m. 728., 737.

50 AUBERT – COLLART DUTILLEUL i.m. 17.

51 ROWAN, Soléne: The new French law of contract. *LSE Research Online*, 2017. (<http://eprints.lse.ac.uk/75815>) 11.

beszélhetünk. Valais megjegyzi, hogy a reformnak fontos elve volt, hogy jogtudományi alapelveket és kipróbált koncepciókat is tartalmazzon az új CC, és ez lehetőséget teremt arra, hogy megvédjék a védtelen, kiszolgáltatott feleket. Ennek megfelelően szabályozásra került a gazdasági függőséggel való visszaélés (1143 CC).⁵² Ezt a szituációt már a Semmitűszék 2000. május 31-i ítélete szankcionálta, a tényállást továbbá meg lehet találni a Code de la consommation L-122-8. cikkelyében, sőt a Code commerce-ben is szerepet kap (L-420-2).⁵³ Ez azt jelenti, hogy semmis a szerződés, ha valakinek a függő helyzetével a másik fél visszaél, és a visszaélés utóbbinak túlságosan nagy előnyt jelent.

A második segítő szabály, hogy meg lehet állapítani egy adhéziós szerződésben szereplő feltételről, hogy nem írott (vagyis semmis), ha a szerződésben egy jelentős egyenlőtlenséget idéz elő (1171. cikkely CC, illetve hasonló szabályként l. L.132-1., C. consom. és. L. 442-6, I, 2° C. com.). A harmadik eset pedig a következő: ha kétség merülne fel a szerződések értelmezésével, akkor az az alapelv segít, hogy annak előnyére kell a szerződést értelmezni, aki a szerződéshez csak aláírásával járult hozzá (aki kötve van a szerződéses rendelkezésekhez).⁵⁴ A reform egyébként hozott új normát a szerződések általános értelmezésére vonatkozóan is: a régi előírás (1156 CC) az volt, hogy a szerződéseket inkább a felek közös szándéka szerint kell megítélni, mintsem a feltételeik írott (szoros) értelmét követni. Az új 1188 CC kiegészíti ezt az értelmezést: ahol a szándékot nem lehet megítélni, ott a szerződést úgy kell értelmezni, ahogyan egy észszerűen gondolkodó ember hasonló helyzetben értené (ez egyébként követi a PECL és a DCFR-t).⁵⁵ Az 1190. cikkely szerint, ha a szabadon tárgyalt szerződések esetében kétség merülne fel, akkor a kötelezett érdekében kell értelmezni, ha pedig adhéziós szerződésről lenne szó, akkor az ellen kell értelmezni, aki azt javasolta (contra proferentem szabály). Az 1190. cikkely a Fogyasztóvédelmi Törvényben rögzített normát illeszti be a CC-be is.⁵⁶ Aubert-Collart Dutilleul szerint ez a szabály nem elég arra, hogy teljes egyenlőség alakuljon ki a szerződésben, de elég arra, hogy az egyenlőtlenség ne érje el azt a mértéket, amelyet bíró vagy törvény elfogadhatatlannak tartana. Vannak továbbá olyan előírások

52 VALAIS, Valérie: La réforme du code civil : quels enjeux pour nos contrats ? *Dalloz IP/IT* – 2016 május, 231.

53 RENAULT – BRAHINSKY, Corrine: *Le nouveau droit des contrats*. Issy-les-Moulineaux, Gualino, 2016, 20.

54 AUBERT – COLLART DUTILLEUL i.m. 15-16

55 SMITS, Jan M. – CALOMME, Caroline: The Reform of the French Law of Obligations: Les jeux sont faits. *Maastricht European Private Law Institute Working Paper*, 2016/05, 11.

56 RENAULT-BRAHINSKY i.m. 35.

a CC-ben, amelyek a felek közötti egyenlőtlenséget akarják kiküszöbölni. Például általános előírásként a szerződéskötést megelőző tárgyalásokon a szerződő felet minden olyan információval el kell látni, amely meghatározó szerződéskötési szándékára nézve^(1112-1. cikkely)⁵⁷.

A CC tehát most már tartalmazza a tisztességtelen feltétel jogintézményét. Ez olyan feltétel, amely szignifikáns egyenlőtlenséget idéz elő a felek jogaiban és kötelezettségeiben. A bírónak joga van azon szerződő fél kérelmére, aki sérelmesnek találja, azt eltörölni.⁵⁸ A megfogalmazás követi a tisztességtelen kikötésekről szóló európai irányelv előírásait, illetve a szerződési jogra vonatkozó európai alapelveket.⁵⁹

CC Art. 1171 alapján: „[a]gy adhéziós szerződésben, minden feltétel, amely a szerződésben szereplő felek között a jogaikban és kötelezettségeikben jelentős különbséget okoz, nem írottak minősül. A jelentős egyenlőtlenség kapcsán nem lehet értékelni a szerződés fő tárgyának sem pedig a szolgáltatás árának megfelelőségét⁶⁰”.

A fenti paragrafus szerint nem érvényesek azok a szerződési feltételek (szabványfeltételek), amelyek bármely szerződésből származnak is, jelentős különbséget hoznak létre a felek jogaiban és kötelezettségeiben. Azonban jelentős különbség nem érintheti a szerződés fő kötelezettségét, vagy pedig az árat. Ezek a szabályok a fogyasztóvédelmi jellegűek. A tisztességtelen feltételek elleni szabályozásnak az általános magánjogra való kiterjesztése ugyanakkor azt a célt szolgálja, hogy a jogalkotó igyekszik elősegíteni a szerződési igazságosság érvényre kerülését (*justice contractuelle*).⁶¹ Behar-Touchais szerint a jelentős egyenlőtlenség fogalma a fogyasztói jogban is szerepet kapó egyenlőtlenség sajátosságaival azonosíthatjuk. Erre példák a szerződő fél egyoldalú hatalma, a szerződésben lévő előny nem kölcsönös, a díjak

57 AUBERT – COLLART DUTILLEUL i.m. 100.

58 « Une clause qui crée un déséquilibre significatif entre les droits et les obligations des parties au contrat peut être supprimée par le juge à la demande du contractant au détriment duquel elle est stipulée ».

59 PHILIPPE, Denis: La réforme du droit des contrats en droit français Congrès de l'IDEF, 22 avril 2016 (<http://www.philippelaw.eu/UploadDirectory/UserFiles/files/La%20r%C3%A9forme%20du%20droit%20des%20contrats%20en%20droit%20fran%C3%A7ais.pdf>) (2017.03.20.) 6.

60 Art. 1171. Dans un contrat d'adhésion, toute clause qui crée un déséquilibre significatif entre les droits et obligations des parties au contrat est réputée non écrite.

L'appréciation du déséquilibre significatif ne porte ni sur l'objet principal du contrat ni sur l'adéquation du prix à la prestation.

61 ROWAN i.m. 11., 12-13.

indokolatlan áthárítása a másikra, illetve kevésbé lehet bízni a másik félben. Ugyanakkor hozzáteszi, hogy a „jelentős” kifejezés nagyon szubjektív.⁶²

A szerződés nem írottként történő minősítése (réputée non écrit) kapcsán a bírónak lehetősége van, hogy a vitás feltételt megsemmisítse. Aubert-Collart Dutilleul ugyanakkor aláhúzza azt a tényt, hogy igaz, hogy a bírónak nagy szabadságot biztosít a törvény a szerződések felülvizsgálatára, de sem a szerződés tárgyát, sem pedig az árát nem vizsgálhatják felül, ez azt jelenti, hogy a szerződés gazdasági kiegyensúlyozottsága nagy mértékben a felek kezében van.⁶³ Egy feltétel tisztességtelensége ugyanakkor nem érinti az egész szerződés érvényességét, a Semmítőszék szerint addig kell alkalmazni a feltételt (réputée non écrit), amíg egy bíró nem állapította meg a tisztességtelenségét.⁶⁴

Cohet megjegyzi, hogy az 1171. cikkely bevezetésével a szerződési jog fogyasztói megközelítést kapott. Hozzáteszi ugyanakkor, hogy a tisztességtelenségre adható szankció, illetve a szabály alkalmazhatósága erősen meg lett szorítva. A megszorítás tehát kettős: az árát és a szolgáltatást nem lehet vizsgálni, illetve a vizsgálat csak a szabványszerződésekre vonatkozik. Kérdés, hogy az egyenlőtlenség mit jelent? A vizsgálathoz szükséges tekintettel lenni a szerződés megkötésére, valamint más szerződési feltételekre, illetve a felek között létrejött egyéb szerződésekre.⁶⁵ Chénéde kifejtí, hogy az 1171-es cikkely vonatkozik az egyének (átlagos természetes személyek) egymás közötti szerződéseire is. Ez a lehetőség azonban nem lesz feltétlenül elterjedt, bár a digitális gazdaság ebben is példát termethet, amint a Kancellária 2016. február 11-i sajtóközleményében is megfogalmazta. Vonatkozik például a védelem az Airbnb foglalásokra, ha a kiadónak a szerződés egyoldalúan megengedné a bérlet idejének megváltoztatását a bérbe vevő hozzájárulása nélkül. A bérbe vevő kérésére a bíró eltörölheti ezt a záradékot.⁶⁶ A CC új szabályai között a szerződési szabadságot is megtalálhatjuk, illetve annak bizonyos korlátozását is, amely eddig a Semmítőszék gyakorlatában mutatkozott meg. Leone felhívja a figyelmet, hogy talán nem véletlen, hogy ezt az alapelvet a tisztességtelen feltételek bevezetése kapcsán illesztették be szintén a törvénybe⁶⁷ Saintier megemlíti, hogy régi a vita arról, hogy mennyiben lehet a

62 BEHAR-TOUCHAIS i.m. 664.

63 AUBERT –COLLART DUTILLEUL i.m. 16.

64 SERGE-GUINCHARD i.m. 1264.

65 COHET i.m. 90.

66 CHÉNÉDÉ, François: Le contrat d'adhésion de l'article 1110 du Code civil. *La semaine du droit*, 2016/27, 1336.

67 LEONE i.m. 4-6.

tisztességtelenséget (illetve ennek kapcsán a bírói beavatkozási lehetőséget) és a szerződés szabadságát összeegyeztetni. Egyrészt a régi CC-ben lehet találni olyan szakaszt, amely megengedte a bíróságoknak a szerződésekbe való beavatkozást tisztességtelenségre és jóhiszeműsége hivatkozva (1134-3 cikkely). De a módosítás lehetőségét a szerződés szentségének alapelve alaposan korlátozta (1134-1 cikkely).^{68,69}

Az 1171. cikkely a Code de la consommation L.132-1 szakaszát veszi át. A Chancellerie projektben (1169. cikkely) még egy olyan elképzelés volt, hogy általános védelmet biztosítanak bármely tisztességtelen kikötés ellen. Kérdés volt az, hogy amennyiben a szakemberek (vállalkozások) a tisztességtelen feltételek áldozati lesznek, akkor elvárható-e, hogy hasonló módon kapjanak védelmet, mint a fogyasztók. A bírósági joggyakorlat például ezekben az esetekben alkalmazta a korábbi szerződési jogi elemek közül a *cause* koncepciójára vonatkozó szabályokat, hogy a szerződés egyenlőségét helyreállítsa, amikor az egyik fél olyan kikötést alkalmazott, amely jelentős egyenlőtlenséget idézett elő a másik fél hátrányára. (Ez a szabály azonban már nem létezik). A mostani védelemből az egyének és a védelmet megkapó szakemberek profitálnak leginkább.⁷⁰ Ugyanakkor kifejezi az 1171. cikkely azt is, hogy a *lésion* jogintézményével (amely a szerződés kiegyensúlyozottságát kívánja biztosítani) nincsen semmilyen összefüggésben (illetve egyes tisztességtelen feltételek önmagukban nem a szerződések érvénytelenségének okai).⁷¹ A szerződési egyensúlytalanság önmagában nem elegendő ahhoz, hogy megkérdőjelezze a szerződés érvényességét. Ez azt jelenti, hogy az egyenlőtlenség leginkább a tisztességtelen kikötések értékelésénél kaphat szerepet.⁷² Az ilyen típusú megnyilvánulások következménye a semmisség (nullité). A különbség a kikötések nem írott volta és a semmisség között az, hogy az előbbi esetén szükség van még bírósági megállapításra.⁷³ A semmisség (nullité) és a *réputée non écrit* közötti különbség a szolgáltatás szempontjából lehet fontos, az

68 Saintier, SÉVERINE: *Loyalty as a tool to combat contractual unfairness: a French perspective*. In: Kenny, MEL – Devenney, JAMES – O’Mahony, Lorna Fox (eds.): *Unconscionability in European private financial transactions*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 73.

69 LAGARDE – MÉHEUT – REVERSAC i.m. 211.

70 ASFAR-CAZENAVE i.m. 743.

71 ASFAR-CAZENAVE i.m. 737., 743.

72 DISSAUX, Nicolas: *Clauses abusives: pour une extension de domaine de la lutte.*, *Droit et Patrimoine*, 2014/240, 54.

73 AUBERT-DUTILLEUL i.m. 16.

ítélkezési gyakorlat még nem alakult ki, de például a feltétel nem írott volta esetén az nem évülhetne el.⁷⁴ Volt olyan elképzelés is, hogy a tisztességtelen feltételek következményeként a *supprimée* (törölve v. eltávolítva) kifejezést használnák. A francia jogalkotó igyekezett egyszerűsíteni a szókincset, viszont ilyen szempontból a szigorúság kevésbé vált meghatározóvá.⁷⁵

Érdekes módon az új rendelkezés úgy tűnik, hogy kizárja az ex officio (hivatalból) alkalmazást, és azt akarja, hogy relatív semmisség a megtámadott fél kérésére legyen megállapítva. Az előírás olyan irányba vezetheti a jogintézményt, hogy a magánjognak egy sokkal hagyományosabb eszköze lesz, összehasonlítva a „fogyasztó” tisztességtelen feltételnek szabályaival, ahol a jogalkotó az ex officio mechanizmus meglétével próbálja a fél feltételezett gyengeségét kompenzálni.⁷⁶ Meg kell jegyezni, hogy 1998 óta mód van arra, hogy a fogyasztói szervezetek is bekapcsolódjanak a peres eljárásokba. Ugyanakkor a fogyasztóvédelmi törvényben az egyénileg tárgyalt kikötések is célpontjai a tisztességtelenség ellenőrzésének (93/13/EGK irányelvhez képest).⁷⁷

Természetesen (az irányelvvel párhuzamosan), a szerződés fő tárgyát illetve az árat nem lehet vizsgálni, ha az azokra vonatkozó megállapodás egyszerű és érthető.⁷⁸ Az 1171. cikkelyben foglalt rendelkezés jogkövetkezése hasonló a Fogyasztóvédelmi törvényben és a Kereskedelmi kódexben rögzített jogkövetkezéséhez.⁷⁹

A CC módosítása után a törvény 1110. cikkelyében különbséget tesznek a szerződés szabad megfogalmazása és az adhézión (szabvány) szerződések között. Ez utóbbi esetben általános feltételek találhatóak a szerződésben: a tárgyalás elmarad, az egyik fél korábban fogalmazza meg és tárja a másik szerződő fél elé a szerződést.⁸⁰ Az adhézión szerződés meghatározása kulcsszerepet játszik a tisztességtelenség használatában, bár nehéz pontos definíciót adni. Egy ilyen szerződés aszimmetrikus, ahogyan az 1110. cikkelyben meg van fogalmazva: olyan szerződésről van szó, ahol az egyik fél előre meghatározza a feltételeket. A *contrat gré à gré* esetében viszont a felek szabadon megtárgyalták a feltételeket. Ebből az következik, hogy egy szerződés adhézión lehet akkor is, ha bizonyos feltételeket nem tették tárgyalás tárgyává, bár a többit igen. Az adhé-

74 BEHAR-TOUCHAIS i.m. 663.

75 BEHAR-TOUCHAIS i.m. 665.

76 LEONE i.m. 3.

77 SCHULTE-NÖLKE - TWIGG-FLESNER – EBERS i.m. 210.

78 L'ordonnance n°2016-301 du 14 mars 2016.

79 REANAULT-BRAHINSKY i.m. 26-27.

80 RENAULT – BRAHINSKY i.m. 7.

ziós szerződések kapcsán a törvény használja a conditions générales (általános feltételek) kifejezést. Cohet azt a megállapítást teszi ezzel kapcsolatban, hogy e feltételek mentén a felek a szolgáltatásokat realizálják, gyakorolják. Cohet utal arra is, hogy mivel az adhéziós szerződésekre negatív következmények vonatkoznak, ezért megpróbálják ezeket elkerülni, például úgy, hogy megpróbálják feltüntetni a szerződések kapcsán, hogy megtárgyalták a feltételeket.⁸¹ Mekki szerint a bírák figyelni fognak, hogy a felek a tárgyalásokat ne színlelhessék((-Németországban is látható az erre való igyekezet). A német jog inspirálta a CC 1171. cikkelyét is.⁸² Meg kell jegyezni, hogy a CC 1171. cikkelye kikerüléséhez az kell, hogy a felek megtárgyalják a feltételeket, adott esetben ezt bizonyítani is tudni kell (pl. találkozások, szerződéstervezetek útján).⁸³ Felmerült az új szabályok tervezése során, hogy a tisztességtelenség alkalmazási lehetőségét ki kell tágítani mindenféle szerződésre, még akkor is, ha a felek megbeszélték azt, viszont ezen törekvés ellen jelentős ellenállás alakult ki, különösen az üzleti körökből, ez az oka a szabály jelenlegi korlátozásnak.⁸⁴

Behar-Touchais példákat hoz arra, hogy a CC-beli tisztességtelenség szabályait hol lehet majd alkalmazni. Ezek közé tartozik, ha egy szabadfoglalkozású szakember létesít jogviszonyt (akkor, amennyiben a Code de commerce nem lenne alkalmazható), például adhéziós szerződés jön létre egy orvos és egy klinika között. További példa egy kereskedelmi ügynök és megbízója közötti jogviszony is (ha a Code de commerce L. 442-6, I 2° cikkelyét szintén nem lehetne alkalmazni). Akkor is lehetne a CC jelenlegi szabályát alkalmazni a tisztességtelenségre, ha magánszemélyek kötnek adhéziós szerződést egymás között. Ugyanakkor érdekes tényként megemlíti, hogy egy közjegyzői szerződés (contrat notarié) nem igazából adhéziós szerződés, mert bár a feltételek adottak, amelyeket viszont nem tárgyaltak meg egymás között a felek, viszont nem a szerződésben szereplő valamelyik fél szerkesztette meg az okiratot.⁸⁵

A törvény 1119. cikkelyében megtalálható, hogy általános feltételek esetén kifejezetten el kell fogadni a másik félnek azokat.⁸⁶ A szerződésekben az általános gyakorlat alóli kivételeket tartalmazó feltételekre fel kell hívni a másik fél figyel-

81 COHET i.m. 93.

82 MEKKI, Mustapha: Reform of Contract Law and Business World. *European Review of Contract Law*, 2017, 13 (4), 439.

83 MEKKI i.m. 443.

84 FAUVARQUE-COSSON, Bénédicte: The French Contract Law Reform and the Political Process. *European Review of Contract Law*, 2017, 13 (4), 349.

85 BEHAR-TOUCHAIS i.m. 664.

86 RENAULT-BRAHINSKY i.m. 13.

mét, és annak azokat szükséges külön elfogadnia. Egy adott feltétel alkalmazására vonatkozólag az a kérdés merül fel, hogy mennyiben jelenti az adott feltétel annak a szerződésfajtának tipikus részét, amelyet a felek kötnek. Ilyen lehet például, ha szállítási szerződésnél arbitrációt kötnek ki. (Ez tipikus feltételként sokszor megjelenik az ilyen típusú szerződésekben), és ezért nem szükséges, hogy a fél e kikötéshez kifejezetten hozzájáruljon.⁸⁷ Cohet megjegyzi azt is, hogy egyedileg megtárgyalt szerződéseknél is lehet büntető feltételt találni, amennyiben valaki a szerződésben erősebb félként visszaélve kiegyensúlyozatlan szerződést hoz létre (1231-5, al 2).⁸⁸ Fontos kérdés, hogy a szerződés kiegyensúlyozatlanságát orvosolni lehet-e úgy, hogy azt a tételt, amely hátrányos az egyik fél számára, egy másik – kedvezőbb - feltétellel kompenzálják. A Semmitőszék ezt lehetségesnek tekintette az egyik ítéletében (Cass. com., 3 mars 2015).⁸⁹

Az a gyakorlat gondokat okozhat, ha a különböző meghatározásokban hasonló kifejezéseket használ a törvény. A CC (1101. cikkely) szerződés definíciójában a francia jogalkotó beszél a szerződés feltételeiről (stipulations), de a törvényhez adott indoklásban leírják, hogy valójában nincsen semmilyen egyezés a szerződés feltételei (stipulations) és az általános feltételek között (conditions générales). Utal az Indoklás továbbá arra, hogy léteznek más szerződések is, amelyek esetén, ha pontosan követjük a definíciókat, akkor sem szabadon kötött szerződésekről, sem pedig adhéziós szerződésekről nem beszélhetünk. Ezt a definíciók közötti különbséget láthatjuk az 1171. cikkelyben, ahol a jelentős egyenlőtlenség vizsgálata általában sem az árat sem pedig a szerződés tárgyát nem érinti.⁹⁰ A harmadik fajta kategóriára példa az 1165. cikkely, ebben az esetben egyoldalúan az árat vagy a szolgáltatás minőségét határozzák meg. A szerződés ilyen módon sem szabadon nem tárgyal, sem pedig adhéziós szerződésnek nem tekinthető.⁹¹ Másik problémás nyelvi kérdés a definícióban használt *objet* fogalom (amely egy kötelező eleme volt a szerződésnek a módosítások előtt a Code civilben) fogalma, de a módosítások után kikerült onnan, és nem alkalmazzák a *contenu* kifejezését (amely a szerződés új elemét jelenti). Behar-Touchais szerint nem túl okos a meghatározásokban továbbra is alkalmazni az *objet* kifejezést, amikor már a *contenu* eleme található a szerződési definícióban.⁹²

87 YOUNGS i.m. 647.

88 COHET i.m. 96.

89 BEHAR-TOUCHAIS i.m. 663.

90 Réforme du droit des obligations un supplément au code civil 2016 à jour de l'ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016. Dalloz, 2016, 15.

91 AUBERT – COLLART DUTILLEUL i.m. 17.

92 Behar-Touchais i.m. 665.

A másik fontos változtatás, hogy a tisztességtelen feltételeket a szabványfeltételekben úgy kell tekinteni, mint a le nem írt (non écrites – ergo nem létező) rendelkezéseket bármilyen szerződés esetén (1171 CC). Az ilyen típusú megnyilvánulásoknak a következménye a semmisség. A szerződés nem írottként való meghatározása (réputée non écrite) kapcsán a bírónak lehetősége van arra, hogy megsemmisítse a vitás feltételt.⁹³ Egészen mostanáig a francia jog nem tartalmazott egy ilyen általános előírást. (kivéve: Art. L 442-6-1 Code de Commerce). Smits megjegyzi, hogy ugyan hivatkoztak arra, hogy a fogyasztói szerződések tisztességtelen feltételeinek irányelvét lehet használni más szerződéstípusok esetére is, de természetesen máshogy kell egy fogyasztói szerződés feltételének tisztességtelenségét vizsgálni, mint vállalkozások közöttiét.⁹⁴

Meg kell említeni, hogy a Code civil-en kívül találhatóak továbbá olyan szabályok, amelyek a két fél közötti kiszámítható és tisztességes kapcsolatot kívánják rendezni, viszont eléggé lokalizáltak. Példák erre a különböző jogszabályok, amelyek például az ingatlan bérlésével (tanyabérlés) foglalkoznak. Ebben az esetben a segítő szabályok úgy nyilvánulnak meg, hogy például igyekeznek megszabni a bérleti díjat. Aubert-Collart Dutilleul kifejti, hogy ezek a megoldások azt jelzik, hogy a szerződést kötők akaratát alávetik különböző társadalmi normáknak. A jogalkotó igyekszik társadalmi kérdésként kezelni ezeket a szerződéseket, annak érdekében, hogy a szerződést jogilag és gazdaságilag ki lehessen egyensúlyozni, mivel a felek ezekben az ügyekben nem egyenlők. Ez pedig a társadalmi akarat (*volontarisme social*) előretörése a szerződési jogban.⁹⁵ Behar-Touchais megjegyzi viszont, hogy a Code civil 1171. cikkelyének alkalmazhatósága szűk, és ezért talán nem feltétlenül kellett volna bevezetni a törvényben. Szerinte a törvényalkotó mindenképpen bizonyosságát akarta adni a modernitásának a sztenderd feltételek bevezetésével a jogszabályban (mivel több európai jogrendszer is tartalmazza a megoldást, pl.: Németország, Ausztria, Magyarország, Olaszország, Portugália).⁹⁶

5. A tisztességtelenség jogintézménye a kereskedelmi jogban

A francia kereskedelmi törvény - Code de commerce - is tartalmazza a tisztességtelenséget (2008 óta). Ily módon a kereskedő felelősségét már egy

93 AUBERT-DUTILLEUL i.m. 16.

94 SMITS – CALOMME i.m. 7.

95 AUBERT – COLLART DUTILLEUL i.m. 100-105.

96 BEHAR-TOUCHAIS i.m. 663.

jogügylet kapcsán meg lehet állapítani, ha a szerződésben elhelyezett, vagy igyekezett elhelyezni olyan feltételt, amely a felek közötti jogokat és kötelezettségeket szignifikánsan egyenlőtlené teszi.⁹⁷ A kereskedelmi jogban az a szabály a tisztességtelen feltételek vonatkozásában, hogy aki azokat a szerződésben kívánja alkalmazni, annak a félnek kell vállalni értük a felelősséget.⁹⁸ A szabály magyarázatához hozzátartozik, hogy a fogyasztói joggal szemben, a kereskedelmi jogon belül (C. com. art. L. 442-6) a tisztességtelen feltételt csak a tárgyalások nélküli megkötött szerződések esetén lehet értékelni.⁹⁹ A tisztességtelenség következménye, hogy nem írottnak kell tekinteni az adott kikötést, a többi része a szerződésnek azonban érvényes lehet. A kereskedelmi kódex szerint (L 442-6 I 2°) tisztességtelenségről van szó az összes termelő, kereskedő, ipari vagy kézműves, vagy vállalkozó olyan szerződése kapcsán, amelyben alkalmazza vagy megkísérli alkalmazni egy kereskedelmi partnerével szemben egy olyan kötelezettséget, amely jelentős egyenlőtleniséget jelent a felek jogaiban és kötelezettségeiben.¹⁰⁰ A szerződéses feltétel kialakítója a saját felelősségére szerkeszti meg, és adott esetben felel a vele szerződő fél séreleméért. Néhány ilyen feltétel van a Code de commerce L. 442-6 II cikkelyében felsorolva, amelyek érvénytelenséget jelentenek.¹⁰¹

Eltérően a Code de la Consommation L 132-1 szakaszától és a Code civilben található megfogalmazástól a versenyjogi előírás nem zárja ki a vizsgálatból azokat a feltételeket, amelyek meghatározzák a szerződés tárgyát és az ár és a szolgáltatás közötti értékarányt. Leone szerint ez nem meglepő, mert az arra vonatkozó megállapodás lényeges része a versenyjognak. A kereskedelmi jogviszonyokban, ha egy tisztességtelen feltételt beillesztettek, akkor nem a szerződésre nézve volt következménye, hanem azt a kárt kellett megtéríteni amit a feltétel okozott, amennyiben lehetett bizonyítani.¹⁰² Cohet szerint tisztességtelenség a kereskedelmi kódexen belüli használata megakadályozza, hogy a szerződési jog részekre hulljon, mivel nem lesz az egyes magánjogi területek között különbség a tisztességtelen feltételek kapcsán.¹⁰³

97 PHILIPPE i.m. 6.

98 DISSAUX i.m. 54.

99 COHET i.m. 93.

100 De soumettre ou de tenter de soumettre un partenaire commercial à des obligations créant un déséquilibre significatif dans les droits et obligations des parties.

101 COHET i.m. 94.

102 LEONE i.m. 3.

103 COHET i.m. 90.

Befejezés

A francia jogban a 2016-os CC-beli változásokat követően most már a magánjog három kiemelten fontos törvényében (CC, Code de commerce, Code de la consommation) és e törvényekhez tartozó fontos magánjogi területen, az általános magánjog, a kereskedelmi jog és a fogyasztóvédelmi jog területén a tisztességtelenség bevezetése és ennek kapcsán a szignifikáns különbség szabályozása a felek között megvalósult.

A szabályozás középpontjában az a 93/13/EGK irányelv által meghatározott szabály áll, hogy a felek jogaiban és kötelezettségeiben jelentős egyenlőtlenség alakult ki. A három törvény szabályozása a magánjogban egy bizonyos fajta munkamegosztást is lehetővé tesz: az általános magánjogban bármilyen adhíziós szerződést vizsgálni lehet, a kereskedelmi jogban általában szakemberek, gazdasági szereplők megállapodásait, a fogyasztói jogviszonyokban pedig fogyasztók és szakemberek közötti megállapodásokat vizsgálhatnak.

Behar-Touchais utal az elhatárolási problémákra. Az egyes kódexekben meg vannak határozva az alkalmazás feltételei (és persze a különös szabályok használata mindig megelőzi az általánost). Ha egy adott jogviszonyban felmerülne a Code de commerce alkalmazásának lehetősége, akkor talán egyes szerződő felek igyekeznének elkerülni a kereskedelmi bíróságokat, és ezért a CC szabályait próbálnák meg választani. Lehet olyan magyarázat is, hogy a CC-t azért is választhatják majd az egyes felek, hogy a Code de commerce, illetve a Code de la consommation szakaszainak átfogó és kimerítő elemzése alól kibújjanak, esetleg azért is, hogy megpróbálják a hátrányosabb feltételt egy másik előnyösebb ígéretével kiegyensúlyozni [Eurauchan (2015), Provera France: JurisData (2015)]. Most még nem lehet még megválaszolni azt, hogy a CC 1171. cikkelye esetleg a kiegyensúlyozás lehetőségét magában foglalja-e.¹⁰⁴

A francia magánjogi kódex módosításának céljai között szerepelt a törvény modernizálása, közelítés az európai magánjogi változásokhoz, illetve a jogszabály vonzóságát a jogalkalmazók számára is növelni is igyekeztek. A francia jogalkotó érezte a korszellemet, és ezért is igyekezett a tisztességtelenséget szabályozni a törvényben. A kérdés, amelyre a választ majd csak a későbbiekben kapjuk meg, az, hogy milyen esetleges joggyakorlat fog kialakulni a magánjog releváns területein.

104 BEHAR-TOUCHAIS i.m. 663.